

Iva Pecháčková

Lipmanova Filosofie pro děti

Možná ve Vás slovo „filosofie“ vzbuzuje asociace čehosi nudného a pro skutečný život neužitečného. Pokud je tomu tak, nenechte se prosím názvem odradit. Filosofie pro děti je program filosofického uvažování, zaměřený na intelektuální rozvoj dětí, neboli na rozvinutí jejich schopnosti zdravého úsudku. Jistě uznáte, že zlepšení ve „schopnosti myslet“ se může dětem hodit, ať budou v životě dělat cokoli.

Jak program vznikl

Autorem koncepce je americký profesor filosofie **Mathew Lipman**. Chtěl pomocí příběhů a následných dialogů překonat suchopárné výklady filosofie, které studenty nudily a nevedly k přemýšlení a formování postojů. Filosofie pro děti je inspirována především sokratovským dialogem, využívá však také Lipmanových znalostí kognitivní a vývojové psychologie. První část programu vznikla na konci 60. let 20. století. Lipman s metodou dosahoval pozitivních výsledků, a to jak při práci s běžnou populací, tak i s problémovými dětmi v nápravných ústavech. Lipman a jeho spolupracovníci poté vytvořili sadu pedagogických románů pro děti od předškolního věku až po konec střední školy.

V současnosti je již Filosofie pro děti rozšířena na všech kontinentech. Existuje i řada specializovaných institutů. Sám Lipman založil při univerzitě v Montclair v New Jersey Institut pro rozvoj filosofie pro děti (UPAC). V některých zemích, např. v Austrálii, je zavedena přímo do školní výuky. Program ve světě používá zkratku P4C (Philosophy for Children).

V našich podmínkách metodu začali od roku 1998 ověřovat na ZČŠ sester voršilek v Praze, později také na ZČŠ v Olomouci a na gymnáziu v Kutné Hoře. V roce 2000 vzniklo Centrum filozofie pro život a etickou výchovu, které má akreditaci prof. Lipmana. Dobrovolníci kolem zmíněného centra také přeložili několik Lipmanových pedagogických románů a metodických materiálů k nim do češtiny. Dále fungují internetové stránky www.p4c.cz, zaštitěné Jihočeskou

univerzitou v Českých Budějovicích. Na nich naleznete mj. informace o kurzech pro zájemce o filosofii pro děti.

Co je cílem

Program rozeznává jednak svůj hlavní cíl, kterým je **vychovávat pro demokratickou společnost jedince, kteří dovedou správně usuzovat**, a za druhé úkoly vytyčené pro dosažení cíle:

- rozvinout kritické, tvořivé a logické myšlení,
- vést k objevování alternativ,
- prohlubovat přirozený sklon k přemýšlení,
- vést k samostatnému myšlení.

Mluvíme-li o cílech, je důležité zdůraznit, že filosofie zde cílem není. Je pouze prostředkem k výše jmenovaným metám. Dílčí cíle jednotlivých hodin se pak mohou lišit dle věku účastníků. U malých dětí jde hlavně o zklidnění, soustředění a naslouchání. Se staršími účastníky programu už je možno pracovat přímo na rozvoji logické úvahy, adekvátní argumentaci či diferenciaci pojmů.

Účel celého programu by šlo vysvětlit ještě jinak, ukázat, čemu se snaží předcházet. Z tohoto hlediska jde Filosofii pro děti o to zabránit povrchnosti konzumního způsobu života a nebezpečí manipulace, tedy problémům, které zůstávají aktuální i padesát let po vzniku Lipmanovy koncepce.

Forma programu

V původní variantě programu autoři jednoznačně preferují zvláštní školní předmět. V praxi je však možno prvky Filosofie pro děti zařadit i do mnoha jiných, zejména humanitních předmětů.

Metoda a zásady

Základem celé metody je její svérázný podnětový materiál. Nejčastěji má formu pedagogického románu, napsaného přímo pro účely programu. Ke každému ze základních románů existuje i podrobná metodika pro učitele. Stránky románu jsou plné prvků z filosofických konceptů, použitá řeč je však dětem srozumitelná. Kromě speciálních románů lze také použít jiné vhodné

příběhy, krátké úvahy, aforismy nebo přísloví, filmy či reálné životní zkušenosti zúčastněných, situační konflikt apod.

Průběh metody bývá zpravidla následující. Prvním krokem je seznámení se s textem, které probíhá jednoduchou formou čtení po řadě. Tato fáze se nám může na první pohled zdát mechanická, její důležitost však spočívá ve vytváření spolunáležitosti ve skupině. Poté každé dítě vyzdvihne pro něj důležité myšlenky. Každý má takto možnost vyjádřit, co je pro něj zajímavé a významné. Následuje diskuze na jedno či několik z navržených témat. Kromě toho k románům existují různá drobná cvičení, která má učitel k dispozici. Učitel má v celém procesu roli moderátora, či chcete-li facilitátora. Stimuluje a usměrňuje dialog, problém k řešení si ale stanovují sami účastníci.

Program má dvě základní všeobecně platné zásady:

1. Všechny názory musí být vyslechnuty a probrány.
2. Všechny názory musí být odůvodněny argumentací.

Další pravidla vedení dialogu (převzato z materiálu V. Bokorové a jejích spolupracovníků „K metodice filosofie pro život“):

- Vhodné rozmístění účastníků, nejlépe kruhové.
- Volit nejprůměrnější způsob prezentace podnětového materiálu (např. sám vyprávět, přečíst, dát číst či vyprávět dalším členům skupiny).
- Vyzvat všechny k účasti na formulaci problému, otázek.
- Zaznamenat je na tabuli apod., aby je všichni viděli.
- Připravit si soubor otázek, které by bylo možno použít a podle potřeby klást podnětné otázky v průběhu diskuse.
- Dbát na respekt všech k diskutujícímu a aktivní zapojení všech.
- Dbát o stručné zhodnocení informací, které jsou k dispozici, shrnutí podstatných myšlenek v určitých fázích řešení tak, aby nedocházelo k zablokování myšlenkového postupu, ztrátě sledované linie, upozornit na odkryté zajímavé souvislosti a důsledky i na dosažené dílčí odpovědi, aby bylo možno na základě toho redefinovat problém a další postup.
- Podle potřeby a situace zaznamenat dílčí výsledky řešení.

- Podněcovat diskutující, aby sami kladli otázky a snažili se cíleně směřovat k řešení, aby respektovali uplatněný postup, odkrývali chyby a hledali nápravu v lepším řešení.
- U menších dětí poskytovat povzbudivou zpětnou vazbu.
- Závěrem vést účastníky k formulaci dosažených výsledků a hodnocení.

Dalšími důležitými úkoly moderátora je naučit se umění klást vhodné otázky a vytvořit si návyk sebereflexe po odvedeném dialogu. Metoda může být doplňována i o techniky jiného druhu, např. výtvarné a dramatické. To je obzvlášť vhodné u nejmenších dětí.

Práce s romány

Jak již bylo zmíněno, v rámci Filosofie pro děti existují pedagogické romány pro věkové kategorie od školky až po maturitu. Pro ilustraci je krátce představíme.

Elfie (pro školku či začátek školy) – o způsobu myšlení. Bázlivá holčička Elfie a její spolužáci se prostřednictvím soutěže učí chápat větnou stavbu a rozdíly mezi zdáním a skutečností, trváním, změnou a růstem atd.

Kio a Augustin (přibližně pro věk 8 – 9 let) – úvod do filosofie přírody. Dva chlapci se setkávají na statku u prarodičů. Jeden z nich je nevidomý, z čehož vznikají zajímavé rozdíly ve vnímání okolního světa.

Piksí (v originále Pixie, 10 - 12 let) - zaměřeno na řeč, třídění pojmů atd. Více viz podrobnější příklad níže.

Harryho objev (12 - 15 let) - úvod do principů logického myšlení. Román vznikl jako první a stále je stěžejním dílem programu. Skupina žáků v něm pracuje na anketě, díky které spolu s rodiči a profesory diskutují o tom, v čem spočívá myšlení.

Lísa (začátek střední školy) – úvod do etiky a do problému hodnot. Aplikuje logické principy objevené v Harrym, zároveň zde však děti zjišťují, že ne všechny problémy se dají vyřešit logickou cestou. Děti přemýšlejí o slušnosti, nestrannosti, dosahu pravdomluvnosti a lhaní atd.

Suki (střední škola) - úvod do estetiky, o smyslu poezie atd. Suki pomáhá Harrymu, který má pocit, že nemá co říci ve slohové práci. Ukazuje mu, jak verše mohou jinak vyjádřit životní zkušenost.

Marek (konec střední školy) – úvod do sociálních a politických problémů. Přátelé se snaží dokázat nevinu Marka, zatčeného pro podezření z vandalismu. Tím se otevírá diskuse o zákoně, svobodě, společnosti atd.

Jak může práce s románem vypadat konkrétněji, si ukážeme na příkladu útlé knížky Piksí, určené přibližně pro naši 4. – 6. třídu. Piksí je přezdívka dívky, která jede se třídou na výlet do zoo. Každý si má vybrat nějaké tajné zvíře a později o něm vymyslet příběh. Kolem této základní zápletky se v novele rozvíjí řada rozhovorů o řeči a pojmech, přirovnáních a vztazích. Obvykle přirozeně vycházejí z něčeho obyčejného v životě přemýšlivé Piksí. Jako např. v následující situaci, kdy si všimla, že se jí viklají zuby.

„Tati, jak vůbec zub ví, že má vypadnout?“

„Neví to,“ odpověděl tatínek. „Je vytlačen ven.“

„Čím, jazykem?“

„Ne, jiným zubem, který roste pod ním.“

(zdroj: Český překlad románu Piksí se svolením autora pro potřeby projektu „Filosofie pro život“, str. 9, překladatel a další údaje neuvedeny)

K citovanému místu je v metodické příloze námět na diskusní plán kolem tématu, zda mohou věci mít myšlenky a pocity. Obsahuje otázky o podobných situacích pro další přemýšlení. *Znají tvé nohy cestu domů? Zná ji tvůj pes? Když se řekne, že „hudba je smutná“, znamená to, že zvuky mají smutné pocity?*

Dalším příkladem nám může být drobná příhoda, ve které Piksí poradí spolužákovi, aby si jako své tajné zvíře ze zoo vybral jednorožce. Na základě Piksíina vysvětlení, co je jednorožec (*„Připomíná koně, ale má uprostřed čela dlouhý špičatý roh.“*), se děti mohou učit definovat různé jiné věci. Ze stejného krátkého úryvku se však také může vyvinout diskuse o tom, co je skutečné, co není a jak to můžeme vědět, anebo zda bylo v pořádku, že Piksí spolužákovi poradila neexistující zvíře, kdy bychom měli někomu pomáhat a kdy naopak ne atd. Vše záleží na zájmu dětí a na citlivém a pružném vedení dialogu.

Přínosy Filosofie pro děti

Na závěr si ještě shrňme přínosy, které může metoda Filosofie pro děti nabídnout. V první řadě je to rozvoj logického a kritického myšlení, na který je program zaměřen. Jeho integrální součástí je však i nácvik sociálních dovedností, jako např. kultivovaný slovní projev, naslouchání a citlivé reakce na projevy druhých. Ve vztahu k psychologii učení oceníme, že filosofie pro děti pomáhá prohloubit i schopnosti sebereflexe a autoregulace žáka. Poslední přínos je nejhůře uchopitelný, ale o to významnější. Ucelený pohled na problémy pomáhá dětem v hledání smyslu vlastního života. Míra naplnění všech jmenovaných přínosů je samozřejmě odvislá od dlouhodobého a soustavného používání metody. Přesto i drobné obohacení běžných školních hodin prvky inspirovanými programem může být ku prospěchu.

Zpracováno podle: BOKOROVÁ, V., JINDROVÁ, S. aj. Interní materiály ke koncepci a metodice Filozofie pro život. Praha: ZCŠ sester voršilek, 2002. Dostupné na adrese: ZCŠ sester voršilek, Ostrovní 9, Praha 1.

Další zdroj: LIPMAN, M. Philosophy Goes to School. Philadelphia: Temple University Press, 1988. ISBN 0-87722-537-0.